

KRONIKA

ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

26. letnik Ljubljana 1978 2. zvezek

Jaro Šašel: Slovenski prostor od Kelto
do Slovanov — Stran 61

The Slovene Territory from Celts to Slavs

Kristina Šamperl: Grb mesta Ptuja —
Stran 68

The Coat of Arms of the Town Ptuj

Arduino Cremonesi: Potresi v zgodovini
Furlanije — Stran 71

Earthquakes in the History of Friuli

Ivan Simonič: Prispevek k zgodovini Špe-
harske doline — Stran 33

A Contribution to the Valley of Spehar

Andrej Vovko: Osnovna šola v Sodražici
(1811—1941) — Stran 88

The Primary School at Sodražica (1811—1941)

Franc Rozman: Stavkovno gibanje na Šta-
jerskem v devetdesetih letih preteklega
stoletja — Stran 95

The Strike Movement in Styria in the Nineties
of the Past Century

Bogo Jakopič: Slušno in govorno prizade-
ti in gledališče — Stran 100

Persons with Defects in Hearing and Speech,
and the Theatre

Janez Kopač: Uprava, obnova in preskrba
na Jesenicah od osvoboditve do konca le-
ta 1945 — Stran 103

Administration, Renovation and Supply at Je-
senice until the End of the Year 1945

Iz starih fotografskih albumov — Stran
109

Photos from old albums

Delo naših zavodov in društev — Stran
113

Notes on the activity of institutes and associa-
tions

Nove publikacije — Stran 116

New publications

Na ovitku: Ant. Capellaris, Tabor pri Dornberku (1752), original v Pokrajinskem muzeju,
Gorica

Ureja uredniški odbor. Glavni urednik Olga Janša-Zorn. Odgovorni urednik dr. Jože Zontar

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino

Predstavniki Majda Kunaver — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III

Tekoči račun 50101-678-47483 — Letna naročnina 120 din, posamezna številka 40 din.

SLOVENSKI PROSTOR OD KELTOV DO SLOVANOV

JAROSLAV ŠASEL

Kadarkoli govorimo o Sloveniji bodisi z vidika politične bodisi gospodarske ali kulturne zgodovine, nikoli ne moremo mimo znanega in tolikokrat poudarjenega dejstva, da leži na stičišču Balkanskega in Apeninskega polotoka, da ima torej izrazito prehodni značaj in to na klimatsko mejnem prostoru; mediteranski vplivi so zaznavni do Trojan in Višnje gore, naprej prevladujejo kontinentalni. Prometni križ čez njo sestavljata argonavtska pot, ki povezuje Podonavje po Savi z Jadranom, ter perialpska jantarska cesta, ki povezuje Srednjo Evropo preko Dunaja in Ptuja z Jadranom. Rodovitna je zemlja zgolj po dolinah rek Drave, Save, Krke in Mure, po nekaterih vzhodnoalpskih kotlinah (Ljubljanski, Gosposvetski, Črnomaljski, Celjski) in v obrobem panonskem prostoru; večinoma ja to planinsko-pastirsko področje. Rude leže predvsem v območju savske antiklinale (Litija, Zagorje), za vaško kovaštvo so v starem in srednjem veku sistematično nabirali površinsko ležeče limonitno železo, ki je danes skoraj že izčrpano.

Pred prihodom Rimljanov so današnji slovenski prostor v obdobju ca. 800—350 pred n. e. ekstenzivno poseljevali halštatskodobni, pretežno patriarhalno urejeni pastirski rodovi, ki so — posebej na Dolenjskem, a ne izključno tam — v prvem razcvetu metalurgije ter s tem povezanih obrti in prekupčevanja po vzhodnoalpskem področju ter pod močnim vplivom etruščansko-véneškega sveta kmalu izredno razvili civilizacijsko-kulturno izrazno in organizacijsko moč ter se jeli socialno močno diferencirati. Odtlej datira organizirano vzhodnoalpsko železarstvo. Njihova naselja na hribih, med katerimi so nekatera prava mesta, so bila utrjena gradišča, kot jih označujemo (npr. Stična, Novo mesto, Vače, Libna itd., pa tudi Ptuj, Ljubljana, Celje), njihova trgovska pota so vodila med Bosno, Podonavjem in Padsko ravnino, enak radij je imel vpliv, ki so ga izvajali, oziroma so mu bili podvrženi.

Politično-ekonomsko in organizacijsko so jih v nadaljnjem z navalom svojih rodov in plemen obvladali Kelti (350—50 pred n. e.),

ki so imeli bolj razvito trgovsko organizacijo, obvladali so kvalitetnejše metalurške procese in imeli višjo poljedelsko tehniko (z vsemi panogami). Velik del keltskih plemen na Slovenskem se je kmalu politično okretno in dobičkaželjno prilagodil rimskim zunanje-političnim in predvsem gospodarskim interesom. Delno je absorbiral, delno uničil prejšnja središčna naselja ter gradil nova, ne več na vzpetinah, temveč na točkah, ki so bile mnogo prikladnejše za promet in trgovino (npr. *Celeia* — Celje, *Formin*, *Nauportus* — Vrhnika). S tem, da so se vzhodnoalpski Kelti naslonili na Rim, ki je posebej po Hanibalovem zlomu (218—204) začel naglo širiti svojo oblast proti severu, so varovali svojo mlado politično tvorbo pred razkrojem zaradi medsebojnega spodrivanja naglo bogatečih knezov in rodov na eni strani ter pred politično-gospodarskim nasiljem sosedov (npr. Svebov, Dačanov itd.) na drugi. Njihova mlada država, plemenska zveza pod vodstvom Norikov — *regnum Noricum* (noriško kraljestvo) so jo imenovali Rimljani — je imela središče na Gosposvetškem polju, kjer se je razvijalo mestece *Virunum*. Ugled in prijateljstvo, ki ga je uživala pri Rimljanih, je bilo izborjeno in zgrajeno izključno na neizčrpnem rudnem bogastvu iz koroškega rudogorja. Železo in jeklarski izdelki iz koroškega rudogorja, v Italiji in Mediteranu visoko cenjeni in iskani, so bili vrhu tega tudi podlaga gospodarske moči in so ji omogočili visok civilizacijski razvoj. Njihovo upravno in trgovsko središče na Štalenskem vrhu (nem. *Magdalensberg*) nad Gosposvetami je bilo cvetoče mesto. Kovničarstvo, mitniška služba, raba latinskega pismenstva, že same v zadostni meri odražajo gospodarsko-upravni ustroj in socialni napon ljudstev po vzhodnoalpskem prostoru. Od današnje Slovenije je pod to zvezo spadalo območje severno od Save (npr. Celje, Ptuj, Slovenj Gradec), prejkone tudi zgornja Kranjska ter Bohinj s Posočjem, kjer je živelo pleme Ambisonti.

Furlanska ravnica, poseljena predvsem s Karni, in istrski polotok z raznimi plemeni Histrov sta tedaj že pripadala rimski provinci *Gallia Cisalpina*. Tu so po ustanovitvi Akvileje (181 pred n. e.) v nekaj generacijah vzcveteli gospodarstvo, predvsem obrt, plovba in trgovina. Zaradi bogatega noriškega zaledja, od koder so dotekali železni izdelki, je *Aquileia* takoj postala zgornje jadranski pristaniško-ekspozitni center. Poleg Akvileje so v Galiji Cisalpini cvetela mesta *Opiterguim-Oderzo*, *Ad Tricesium-Tricesimo*, *Forum Iuli-Čedad* (it. *Cividale*) in druga.

Območja južno od Save, današnja Dolenjska in Notranjska ter del peripanonskega prostora so bila v rokah rodovne in plemenske skupnosti Tavriskov, ki je z izrastki segala od Krasa čez Dolenjsko, kjer je imela težišče, do Prekmurja. Trgovsko-gospodarsko, predvsem pa prometno-organizacijsko so Tavriski, ki so imeli v rokah transport čez Kras in plovbo po Ljubljanici—Savi od Vrhnike (*Nauportus*) dalje, konkurirali noriški zvezi, vendar pa bili Rimu manj naklonjeni kot *regnum Noricum*.

Rimu nenaklonjeni so bili tudi Japodi, ki so s področja Like čez Notranjski Kras ogrožali Istro, Liburne in mesto *Tergeste* — Trst. V plenilnem pohodu leta 52 pred n. e. so *Tergeste* temeljito izropali, zaradi česar je moral Cezar, ki je večkrat uradno prihajal v Akvilejo, v bližini postaviti legijsko garnizijo. Na pol keltizirani neodvisni Japodi so bili posestniki nekaterih zahodnobosanskih rudišč, vendar je imelo njihovo gospodarstvo predvsem pastirsko bazo in bogastvo so množili s plenom.

Medtem ko je Rim z noriško zvezo gospodarsko sodeloval in politično paktiral, je iz varnostnih razlogov leta 177 najprej podvrigel histrska plemena kot morebitno nevarnost za miren razvoj Akvileje ter njenih satelitskih naselij in emporijev (npr. *Tergeste*, *Aegida* — Koper), verjetno že konec 2. stoletja pa je prejkone sočasno z Liburnijo zasedel glavno vdorno pot z Balkana v Italijo, to je pot čez sedlo *Okra* (nekako Postojnska vrata) od *Tergesta* do mesta *Emona* — Ljubljana. Pot je bila kočljiva, ker je držala po ozemlju sovražno nastrojenih Tavriskov, ki so bili v politično kritičnih momentih (npr. ob poskusu vdora Kimbrov leta 113 in večkrat prej) nevarni sosedje.

Prekupčevanje, posebej po vodnih poteh Dolenjske, vmes tudi kake rimske politično-vojaške akcije, naperjene v glavnem proti velikemu trgovskemu središču *Siscia* — Siskak, so vse intenzivneje potekale čez Kras. V zvezi s tem je naglo pridobivala na pomenu že v prazgodovini sloveča tovarna postaja *Nauportus*, ki so jo Rimljani močno izgradili. Takoj, ko so bile politične razmere v imperiju urejene, devet let po Cezarjevi smrti († 44), sta mladi Avgust in poznejši sovladar M. Vipsanius Agrippa z močno armado, razdeljeno na več kolon, iz Akvileje, Divače in *Nauporta* po trdih bojih v letih 35—33 okupirala prostor južno od Drave do črte *Poetovio*—Ptuj — *Siscia* — *Burnum* — Šuplja crkva (Ivoševci)—*Tilurium*—Gardun na Cetini. Ob teh bojih je padel japodski *Metulum* (neke v območju Like) in druga trdnjavsko-

plemenska pastirsko-hribovska središča po Liki (kot *Arupium* — Vital kod Prozora, *Avendo* — Crkvinje pri Otočcu), tedaj je bil podjarmljen in pobit velik del japonskih rodov ter močnega in upornega plemena Dalmatov. Teritorij noriškega kraljestva je bil zaradi starih prijateljskih odnosov brez prelivanja krvi anektiran v okupacijskem procesu, ki so ga Rimljani sprožili proti celotnemu alpskemu prostoru od Genove do Trsta v letih 16. in 15. pred n. e.

Kot je bila prazgodovinska politična podoba današnje Slovenije prilagojena njeni nenotni geografsko-klimatični in vegetativni strukturi, tako je bila razdeljena tudi v rimskem obdobju. Njena zahodna območja do Emone in postojanke *Atrans* — Trojane so bila za časa rimske uprave vključena v administrativno enoto Italije (sekcija: *regio X*, središče: *Aquileia*), enako kot Istra in Furlanija; današnja Slovenija severno od Save v provinco *Noricum* (predvsem teritorij mesta *Celeia*). Središče province je bil *Virunum*, ki se je v času noriškega kraljestva — kot smo zgoraj omenili — razvil na Gosposvetskem polju. Vzhodna Slovenija je spadala v provinco Panonijo, katere metropola je bila sprva — posebej v vojaško-upravni fazi — v Poetovionu, od druge polovice 1. stoletja po n. e. v mestu *Carnuntum* — Deutsch Altenburg. Skrajni južni del današnje Slovenije (morda že Pokolpje, južna Notranjska, Šapjane) je bil vključen v rimsko provinco Dalmacijo oziroma njen del Liburnijo. V drugi polovici 1. stoletja se je meja rimskega imperija ustalila vzdolž Donave, zato je bilo vojaštvo iz zaledja (razen varnostne, kontrolne in administrativne službe) predstavljeno na mejo.

Tako mlada rimska mesta, ki so zrastle na temeljih keltskih predhodnikov ali ob njih, kot tudi od njih odvisna naselja ter podeželske gospodarske enote meščanov (podeželski gospodarski dvorci = *villae rusticae*) so se pričele v sklopu imperija ekonomsko uspešno razvijati in centralna uprava je spodbujala in pospeševala njihovo samoupravo. Vendar razvoj ni bil enakomeren in ga je v precejšnji meri na začetku pogojevala preteklost, pozneje pa rimske ekspanzijske težnje.

Staroselci na prostoru nekdanjega noriškega kraljestva, zdaj v rimski provinci *Noricum*, so se naglo asimilirali. Stari vodilni sloj je prevzel vodilna mesta tudi v rimski municipalni samoupravni službi, ki je bila v Noriku zasnovana že za vladarja Klavdija (41 do 54). Domačini so bili *duumviri iure dicundo* (sodniki), domačinj edili (arhitekti — gradbeniki, načelniki komunalne službe), kvestorji (finančni vodje) in dekurioni (mestni svet).

V sosednji Panoniji — ta je ekonomsko močno zaostajala, ker je imela redkeje naseljeno prebivalstvo, ki se je teže asimiliralo — pa se je domači živelj vključil v rimski upravni sistem šele dve do tri generacije kasneje.

Prebivalstvo Norika je bilo zaradi starega političnega zavezništva že od začetka privilegirano, medtem ko so Rimljani Panonijo zaradi bojevite upornosti spočetka trdo vladali. Vendar je pomen rodovitne in strateško v Karpatski kotlini močno eksponirane province Panonije zaradi izredne koncentracije vojaških sil v njej — z vsem, kar vojsko spremlja, prekupečevalci, družinami, plemiškimi oficirji itd. — naglo naraščal in provinca je kmalu po razvojno-politični važnosti zasenčila sosednja področja in jih delno tudi gospodarsko prehitela.

Življenje naselij in mest, ki so spadala v *regio X*, torej administrativno v Italijo, pa je do Dioklecijana (284—305) potekalo izrazito privilegirano, kar se je odražalo na vseh področjih, od zasebno organiziranega šolstva preko rekrutacije do vseh panog gospodarstva. Šele po Dioklecijanu je bila Italija izenačena z drugimi pokrajinami v imperiju.

Rimska, navadno na keltskih poselitvenih osnovah zgrajena, samoupravna mesta na slovenskem prostoru so bila le koloniji *Emona* — Ljubljana in *Poetovio* — Ptuj (do Trajana [98—117] je bil v slednji legijski garnizon) ter municipija *Celeia* — Celje in *Nevidunum* — Drnovo pri Krškem — na etničnem prostoru še *Teurnia* (Sv. Peter v Lesu, nem. *St. Peter im Holz* pri Milštatu), *Virunum*, *Solva* (Wagna pri Lipnici), *Salla* (v območju mesta Zalalövö), *Tergeste*, *Forum Iuli*. Mesta so bila komunalno popolnoma opremljena. Imela so vodovod, kanalizacijo, uprav-

Poselitev Slovenije v keltski dobi

no središče *forum*, zimsko centralno kurjavo, rečni pristan, obzidje. Poskrbljeno je bilo za kulturo (ponekod gledališča, šole, sakralne stavbe, umetnine) in tudi med seboj so bila povezana. Okrog so posedovali meščani svoja posestva, ki so bila katastrsko evidentirana, katastrska osnova je bila cestna mreža. Od mest so bili odvisni *vici* (vasi, npr. *Colatio* — Stari trg pri Slovenjem Gradcu, ali Šempeter v Savinjski dolini), pošne postaje (*Upellae* — Stara vas pri Velenju, *Praetorium Latobiorum* — Trebnje), pristaniška mesteca *Piranon* — Piran, *Nauportus* — Vrhnika), kamnoseška naselja (Šmartno na Pohorju, Podpeč), mitniške postaje (*Ragando*, nekje pri Cadramu, *Ad Publicanos*, nekje pri Moravčah), brodarke postaje (*Savus Fluvius*, verjetno pri Zalogu, zaselek Sava pri Hrastniku), fužine (pri Tržišču, v Bohinju), termalne postaje (Rimske Toplice, *Aquae Iasae* — Varaždinske Toplice), vojaške postaje na sedlih (*Ad Pirum* — Hrušica) itd.

Rimska provincialna uprava je začela takoj po zasedbi načrtno izgrajevati ceste. Njen široki, nadregionalni, predvsem strateški koncept se je močno razlikoval od strogo lokalno orientiranih komunikacij iz prazgodovinske dobe, vendar se to v Sloveniji ni močno poznalo, ker je vsaj v goratem predelu priroda sama diktirala osnovna pota. Prometno hrbtenico je tvorila magistrala vzhod—zahod (Rim ali Milano—*Aquileia*—*Emona* — od tod ali *Siscia* ali *Poetovio*), dopolnjevala jo je peripanonska linija, usmerjena sever—jug (od mesta *Vindobona* — Dunaj oziroma *Carnuntum* — Deutsch Altenburg ali na Akvilejo ali Siscijo), obe s številnimi odcepi. V zvezi s tem so bili zgrajeni mostovi in brodovi, urejena sistematična poštna služba ter mitnice, skladišča, državne dajatve, davki, tlaka in postaje zasebnih tvrdk.

Rim je — delno na prazgodovinskih osnovah — izgradil tudi rečni transport, ki je bil v Sloveniji važen predvsem od Vrhnike do Ljubljane in po Savi, ter od Poetovione po Dravi. Po potrebi so bile za splavarjenje in brodarjenje uporabljene tudi vse druge vode kot najcenejša prometna možnost. Vodna pota so prav tako služila vojaškim namenom. Seveda je imela vojska na cestah in po rekah vselej prednost (obveščevalna in signalna služba, transporti, oskrbovalne postaje—magacini, rekrutacijske pisarne, nočišča).

Nered in nemiri zaradi političnih nesoglasij in vojaške okrutnosti so današnji slovenski prostor kljub njegovemu prehodnemu značaju v prvi dobi rimske vlade razmeroma malo prizadeli. Ne delmatsko-panonski upor proti rimski nadoblasti (6—9 po n. e.), ne

upor vojakov armade v Iliriku, ko so zvedeli za smrt vladarja Avgusta († 14 po n. e.), ni sta hudo udarila prebivalstva. Niti v letu 'štirih vladarjev' (69), ko so se na sestanku v Poetovionu poveljniki v Iliriku stationiranih legij odločili vojaško podpreti kot kandidata za prestol uglednega generala, zmagovalca upornih Judejcev, T. Flavija Vespazijana (69—79), dežela ni prehudo trpela. Seveda pa je vse to — kot pozneje tudi Domicijanove (85—89) in Trajanove borbe z Dačani (101 do 106) — od daleč odmevalo, kolikor se delno ni celo tu dogajalo. Drugače je bilo ob krvavem vdoru germanskih plemen pod vodstvom Markomanov, ki so privihrali v Slovenijo do Furlanije (verjetno leta 167), zlasti ker je hkrati izbruhnila kužna epidemija. Ti udarci so razredčili prebivalstvo, uničili gospodarstvo in vladar Mark Avrelj (161—180) je moral tedaj sam prevzeti vrhovno poveljstvo. Takrat je bila zgrajena legijska garnizija v Ločici pri Šempetru v Savinjski dolini. Po vojni je bilo treba velike predele dobesedno na novo poseliti. Vendar si je dežela za krajši čas še opomogla in pravo težko življenje s krizami, ki jim ni bilo videti konca, se je začelo šele malo kasneje z nestainostjo političnega, gospodarskega in socialnega življenja v 3. stoletju, ko je vrelo tako v Panoniji kot v centralnem Balkanu. Posebej kočljivi so bili nemiri ter številni pohodi in vdori v Padsko ravnino, npr. za vladarja Maksimina Tračana (236—238), za Galijena (253 do 268), za uzurpatorja Julijana (283) itd., ko se je vojaštvo tako rekoč neprestano premikalo po prostoru današnje Slovenije.

Kljub napetostim, ki so jih v krizah občutili tukajšnji naseljenci, posebej v pozni antiki, ko je bil imperij razdeljen na vzhodno in zahodno polovico (meja: Zahodna Morava), ni bilo poselitveno-političnih preobratov. Razmeroma ekstenzivno poseljena dežela gospodarsko ni bila vabljava za nove naseljence, kot sta bili Panonska nižina ali Padska ravnina; pretiranega bogastva v mestih ni bilo nakopičenega, zakotne alpske doline in kotline niso nudile perspektivne gospodarske osnove. Tranzitnost je bila osnovna značilnost, ki je oblikovala tukajšnje gospodarstvo, zato so cvetele vse obrti, ki so bile v zvezi z njo (kolarstvo in sedlarstvo, kovaštvo, prevoznništvo in podobno); ne te ne poljedelstvo ne fužinarstvo pa niso nudile velikih možnosti za bogatenje.

Kljub družbeni delitvi, ki je bila enaka po vsem rimskem imperiju — od sužnjev do senatorske nobilitete — so gospodarske možnosti tega prostora komajda dopuščale že prehod meščana v finančno plemstvo (*equites*),

vstop v senat pa sta si priborili, kolikor vemo, le dve družini.

Od 3. stoletja dalje je prišlo v sestavi prebivalstva do velikih preobrazb, zlasti po mestih in naseljih vzdolž prometnih arterij (*Poetovio, Celeia, Emona*). Prebivalstvo po vsem rimskem imperiju je relativno močno fluktuiralo. Vzroki so bili različni: vojaška služba s sistematično rekrutacijo, trgovina, beg iz revnih področij, močan priliv iz bližnjega vzhoda, posebej po t. i. markomanskih vojnah za Marka Avrelija, ko so naselja na današnjem Slovenskem zaradi krvavega bojevanja in hkrati kužne epidemije zelo trpela; in v teku vsega 3. stoletja, tedaj zaradi uzurpacij na prestolu, zaradi ekonomske krize, ki jo je sprožila prevelika količina denarja v obtoku. Tudi prehajanje na ekstenzivno veleposestniško gospodarstvo, ko so mali posestniki izgubljali možnost obstanka in prodajali zemljo, in izčrpanost 'starega' prebivalstva so prispevali k preobrazbi. Opažamo jo povsod, tako v arhitekturi kot umetnosti, posebej pa tudi v idejno-duhovnem svetu in v vzhodnih religijah, ki so v nasprotju s poprejšnjimi lokalnimi kulti staroselcev, ki jih je absorbirala rimska državna religija, bile transcendentalne, moralno bojevite in mistične. Religioznih struj je bilo več, npr. Izidin kult, mitraizem, Jupiter-Dolichenus itd.

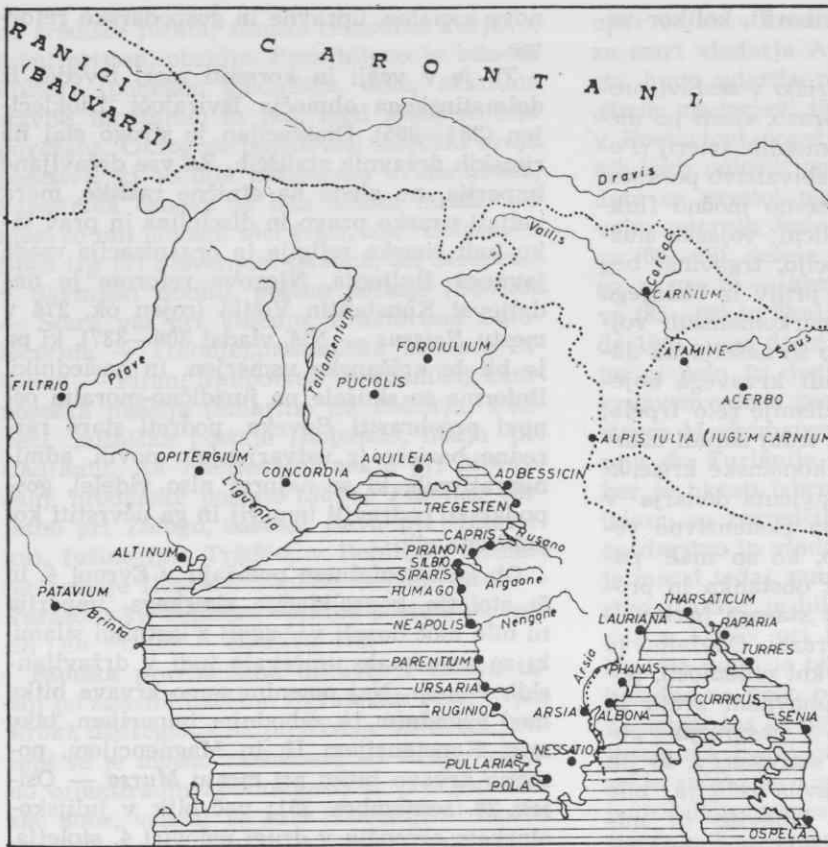
Končno je zmagalo krščanstvo, spočetka razklano v sebi, ki pa se je zaradi močnih idejnih vodij, kot so bili Origen, Athanasij, Avguštin, Ambrož in najmočnejši med njimi, Hijeronim (ki izvira prav iz panonsko-dalmatinskega območja, medtem ko je bil drugi ugledni cerkveni pisec, Viktorin škof v Poetovionii), konsolidiralo in prevzelo v mestih celo politično oblast, s tem pa — v teku nekaj generacij — odločilni vpliv na gospodarstvo in družbo. Dogajanja in gibanja so močno čutila zgolj mesta in večja naselja vzdolž glavnih komunikacij. Razredčeni, pomešani in vedno hujšemu izkoriščanju podvrženi bednejši staroselci so bili odrinjeni na robove obdelanih in gospodarsko donosnih območij, ukvarjali so se torej s pašništvom in gozdarstvom, kolikor se niso vdinjali ali v mestih ali kot koloni na posestvih meščanov v politično neenakopravnem položaju. Ta neenakost skupaj s socialno-revolucionarnimi pogledi, ki so se širili iz Orienta, s prodorom krščanstva, ki je idejno jelo izenačevati takó barbore z Rimljani kot rimske socialne plasti med seboj in polagalo čedalje večjo težo na človeško etično moč in vero, dalje, številne ekonomske stiske in prav katastrofe, kot kuge, vojne, lakota, so pripravljale tla za

nove socialne, upravne in gospodarske reforme.

Te je v večji in koreniti meri izvedel iz dalmatinskega območja izvirajoči Dioklecijan (284—305). Dioklecijan je strogo stal na rimskih državnih stališčih. Za vse državljane imperija, ne glede na etnične razlike, mora veljati rimsko pravo in disciplina in prav tako tudi rimska religija in organizacija vsega javnega življenja. Njegove reforme je nadaljeval Konstantin Veliki (rojen ok. 274 v mestu *Naissus* — Niš, vladal 306—337), ki pa je bil že krščansko usmerjen, in nasledniki. Reforme so skušale na juridično-moralni osnovi preobraziti človeka, podreti stare razredne bariere (z ustvarjanjem novih, administrativnih, ki se najprej niso videle), gospodarsko ozdraviti imperij in ga učvrstiti kot politično silo.

Ob katastrofalnem položaju v Evropi 4. in 5. stoletja konsolidacije rimskega imperija ni bilo moč doseči več zgolj z lastnimi silami, ki so se nemalo uničevale tudi v državljanskih vojnah. Naj omenim samo krvave bitke med vzhodnim in zahodnim imperijem, tako med Konstancijem II. in Magnencijem, porazno krvavo bitko pri mestu *Mursa* — Osijek 28. septembra 351; več bitk v julijsko-alpskem območju v drugi polovici 4. stoletja, posebej uničevalno in odločilno pri reki *Frigidus* (Vipava) 5. septembra 394, ki je imela tudi idejno-politični značaj, Teodozijevega armada je namreč s svojo nepričakovano zmago zaustavila zadnji oboroženi boj za obstoj starorimskega verstva. Ker je bil rimski imperij skoraj na tleh, se je skušal postaviti krepkeje na noge s tujo pomočjo. Zato se je v pozni antiki pokazala tendenca, vojaško-politično sodelovati z barbari, kar naj bi na eni strani rešilo imperij pred naraščajočim pritiskom zunaj njega živečih germansko-hunskih ljudstev, na drugi pa le-tim občasno dajalo možnost, da se legalno naselijo na rimskih tleh, s tem da posamezni njihovi rodovi prevzamejo razne lokalno-obrambne dolžnosti. Tako imamo posebej v redko poseljenih, strateško važnih in ogroženih območjih ob arterijah Balkanskega polotoka (npr. Dolenjska, Posavina, Srem, Bolgarija) od 4. stoletja dalje po mestih in manjših trdnjavah stacionirane vojaško organizirane tuje rodove kot t. i. foederatne enote.

Vmes so seveda kljub temu barbari pogosto vdirali v imperij in plenili, in če so bili plenilni vdori usmerjeni v Italijo, je pri tem trpel vzhodnoalpski prostor. Posebej hude so bile za prebivalstvo politično-izsiljevalne težnje Zahodnih Gotov in njihova strateška gibanja in kazenski pohodi med Solunom in

Anonimni geograf iz Ravene. Upravne enote Carneola, Liburnia Tarsaticensis, Histria, Venetiae ter v njegovem geografskem opisu omenjena naselja in reke. V enoti Carneola ni vrisanih 24 postojank, za katere manjkajo lokalizacijske opore. Potek (pikčasto označen) meja je približen

Rimom pod Alarikom (398—410). Težišče teh pohodov je padlo prav na Istro, Norik in današnje Slovenijo, pokrajine, iz katerih so Zahodni Goti skušali zgraditi močno foederatno enoto.

Slovenija, kot Balkan sploh, se je začela tedaj poseljevati s hunsko-germanskimi pa tudi orientalskimi elementi, ki so vnašali v ta prostor nov način gledanja, dojemanja in življenja. Ker so se omenjena plemena naseljevala na poprej redko poseljenem prostoru (Bela Krajina, Kozjansko, Notranjska, Gorenjska itd.), je prišlo do nove poselitvene podobe. V nasprotju s staro, ko je bilo prebivalstvo goste naseljeno izključno okrog mest in so bila ta nanizana vzdolž glavnih komunikacij, se je od 4. stoletja dalje pokazala težnja, razredčiti mestne aglomeracije, poseljeni so bili zgoraj omenjeni prostori, močno tudi z omenjenimi foederatno organiziranimi germansko-hunskimi rodovi, tako da je nastala nekaka, skoraj bi rekli, mreža miniaturnih mestnih utrjenih jeder (to so pozno antični kasteli), kot so Rifnik pri Šentjurju ob Celju, Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici, Kučar pri Podzemlju, Polhogradska gora, Ajdna nad Potoki itd. Glavni stan za Balkan je zasnoval — kot odgovor

na številne plenilne vdore v Italijo — načrtno zgrajeno obrambno linijo od Reke čez Vrhniko do Čedadada (imenovano *claustra Alpium Iuliarum*), pretkano s trdnjavami, stolpi in zaporno kontrolnimi zidovi, ter tudi s tem prispeval k poselitvi nekaterih dotlej malone praznih področij današnje Slovenije.

Vse navedeno je, posebej od 4. stoletja dalje, tudi delno vplivalo na večkratno spreminjanje upravne razdelitve današnjega slovenskega prostora. Osnovna členitev, ki so jo Rimljani uvedli in učvrstili v dobi principata (to je, prvih treh stoletij rimske zgodovine, od Avgusta do Dioklecijana), je bazirala na prirodnih mejah, ki jih je pri rodovno-plemenski poselitvi upošteval že človek v prazgodovini. Rimska administracija je v prazgodovini ustaljene meje prevzela. Prvotna meja med Italijo in provincami je tekla po Alpah, pri nas po Karavankah in Kamniških Alpah do Črničva, čez Trojane na Višnjo goro, na Rašo v Istri; vzhodno od nje in severno od Save je bila provinca Norik (do Ptujja), južno od Save Panonija. Rimska provinca Dalmacija je segala v današnje Slovenijo le na jugu (morda do Kolpe v Beli krajini?). Kaj se je glede poteka administrativnih meja spreminjalo po Dioklecijanu,

je zaradi pomanjkanja virov težko rekonstruirati. Kaže, da so Norik razširili na vzhod in mu (sčasoma ali v presledkih?) priključili vsa mesta na jantarski cesti (*Scarbantia* — Sopron, *Savaria* — Szombathely, *Salla* [v območju mesta Zalalövö], *Poetovio*). Kaže, da so mesto *Tarsatica* — Rijeka ali inkorporirali v Italijo ali pa (pozneje?) ustvarili samostojno regijo *Liburnia Tarsaticensis*. V pozni antiki opazimo težnjo, drobiti velike upravne enote. Zelo verjetno je, da je kraški in julijsko alpski prostor z Gorenjsko, čez katerega so tekla *claustra Alpium Iuliarum*, tvoril vojno-administrativno enoto, imenovano *Alpes Iuliana* ali *Carneola*. Iz nje so izvzeli Emono in jo skupaj z Dolenjsko dodelili provinci *Savia* (glavno mesto: *Siscia*). Vse to kaže prvič na velik pomen Save v pozni antiki kot meje na Slovenskem — dogajanja tečejo različno severno in južno od nje — in drugič, da so Trojane večna mejna točka. Ne vemo pa, kaj je posebnost vzhodnogotske kraljevske uprave (488—536) in kaj se je dogajalo v času bizantinske (536—568) in naslednje langobardske (568 in dalje) vlade in koliko se je slednja vmešavala čez Kras v današnjo Slovenijo in kako dolgo.

Ob popolnoma spremenjeni kasnoantični poselitveni sliki se je popolnoma spremenilo tudi gospodarstvo dežele in socialna struktura prebivalcev. Samoiniciativno gospodarjenje na nivojih srednjih kmetij je zamiralo (plenjenje, negotovo življenje, pomanjkanje varnosti), držala se je le veleposest (z lastno varnostno službo in trdnjavsko grajenimi vilami rustikami), obrt je bila reducirana na življenjski minimum, intenziviralo pa se je pastirsko gospodarjenje kot najprikladnejša oblika za preživljanje v politično negotovih časih. Dežela je dobivala podobo velikega števila garnizijskih centrov, ki jih je sistematično oskrbovala država, kjer je mogla, vojaške družine okrog njih so gojile za lastne potrebe živino, ki so jo v sili lahko takoj odgnale. Branilci postojank so živeli v migracijskem duhu, iz katerega so izšli, saj so to bili predvsem Huni, Gepidi, Goti, Heruli, Rugi, Svebi in drugi.

Le malo je političnih dogajanj pozne antike, ki niso šla tudi preko današnje Slovenije, od bojov s Huni in od Atili, ki je leta 452 vodil armado v Padsko ravnino, do Teoderika Velikega, ki je vodil tja Gote z Balkana (487). Kot posebnost je treba omeniti zadnjega rimskega vladarja, ker je povezan s Poetovionom. To je bil *Romulus*, sin Oresta s slavonsko-sremskega področja in njegove neimenovane žene iz Poetovione, ki je bila hči komesa Romula, tistega, ki je leta 449 vodil

ravensko politično poslanstvo zahodnega dvora k Atili na pogajanja. Dne 31. oktobra 475 je mladoletnega Romula oče v Ravenni posadil na prestol, 4. septembra 476 pa ga je Odoakar, germanskega rodu, odstavil, sam prevzel vlado in s tem prekinil nepretrgano rimsko linijo vladarjev, ki je tedaj segala od legendarnega Romula do peotovionskega Romula Augustula.

Zadnja dogajanja organiziranega antičnega državnega življenja so vezana na bizantinsko-gotsko vojno za Balkan in Italijo. Mnogo tegob je tedaj padlo na ramena naseljencev na današnjem slovenskem prostoru zaradi usodnega prehodnega značaja dežele, kajti čeznjo so vodila premnoga bojna pota (predvsem ko so leta 552 Franki tu zaprli prehod Belizarjeve armade z Balkana v Italijo; ter leta 562 Narzesov poskus učvrstiti oblast po Furlanskem, Kranjskem in Koroškem). Leta 568 so Furlanijo podjarmili Langobardi, pri tem pa ostaja nejasno, koliko današnje Slovenije so sprva zadržali zase in kako dolgo. Cerkveni zbori v Gradežu in nekateri drugi podatki kažejo, da je teklo mestno življenje po vzhodnoalpskem prostoru vsaj rudimentarno organizirano malone do konca stoletja.

Po obrobjih vsega Karpatškega bazena, a tudi v njem samem je bil od 5. stoletja dalje navzoč slovanski človek. V današnji Sloveniji sami so se že v prvi polovici 6. stoletja gibali številni oddelki Slovanov bodisi vključeni v bizantinsko armado v času vojne z Goti bodisi kot udeleženci raznih roparskih pohodov na Furlansko in v Padsko ravnino. Po današnjem gledanju so se poznoantične (langobardske?) postojanke na današnjem Slovenskem vdale postopnemu prodoru Slovanov na jug in zahod v drugi polovici 6. stoletja. Kdaj se je njihovo sporadično pronicanje — sprva prejkone z moravsko-slovaškega prostora — začelo, kdaj zgostilo, še ni jasno; da se je razlivalo po vsem Noriku z Gorenjsko, ni več dvoma. Njihova organiziranost je bila na višini drugih germanskih ljudstev, kar je razvidno tako iz dejstva, da so izbrali Gosposvetsko polje, torej že rimski center, za svoje središče, kot iz moči, ki jim je v 6. in 7. stoletju dovoljevala enakovreden boj z Langobardi in Bajuvari. Pri mestu *Aguntum* — Lienz na Tirolskem ob zgornji Dravi so se v zadnjem deceniju 6. stoletja na vzhodno noriških mejah s slednjimi spopadali.

Ob teh bojih niso bili iztrebljeni vsi stari prebivalci — o keltskih in halštatskih staroselcih tedaj ni več govora, gre za romanizirane in razredčene ostanke orientalsko-hun-

sko-germanskega življa — nekateri so še nekaj desetletij zdržali v enklavah, bili pa gotovo v naslednjih 100 letih asimilirani. Slovanski živelj v Istri, Slovenskem Primorju in Furlaniji, ki je že tedaj, a še bolj in v večji

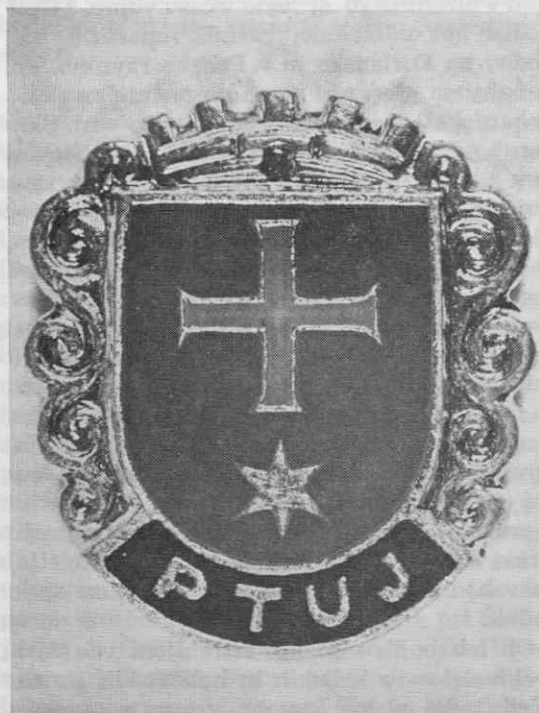
meri kasneje pronical tja, pa je prišel v močnejše organizirano romansko-germansko osredje, s katerim se je jel spajati, vendar je delno, posebej na obrobjih, ohranil samobitnost.

GRB MESTA PTUJA

KRISTINA ŠAMPERL

V predlanskem letu (1976) se je pojavila na trgu značka (glej fotografijo 1) v obliki ščita z zelenim poljem, v katerega je vrisan prosto plavajoč rdeči križ, pod katerim je šestokraka rumena zvezda. V spodnjem delu je napis Ptuj. Ščit je obrobljen s pozlačenimi volutnimi in pravokotnimi okraski. Značka je bila prezentirana kot grb mesta Ptuja.

Grb, predstavljen na znački, je bil dejansko v rabi od druge polovice 19. stol. do II. svetovne vojne, vendar je modifikacija že prej obstoječega grba. Torej gre za historičen grb in ne za grb mesta Ptuja nasploh. Do druge polovice 19. stol. in po II. svetovni vojni se je, oziroma se uporablja grb v obliki ščita s srebrnim (belim) poljem, z rdečim

1. Značka

2. Pečat mesta Ptuja iz leta 1273

križem, ki se s kraki dotika stranic in brez zvezde. Težko je direktno ugotoviti, zakaj je do teh sprememb prišlo in zakaj ravno v drugi polovici 19. stol. Zdi se, kot da bi se mesto, ki se bori za svojo avtonomijo, hotelo postaviti z novim grbom. Do spremembe pride ravno v času pospešenih zavestnih akcij Nemcev in njim prijaznih Slovencev za pridobitev Spodnje Štajerske. Nemška kultura je neopazno prodirala pri raznih prireditvah, v društvih in v številnih drugih organizacijah. Grb mesta Ptuja je proti koncu stoletja dobil »novo obleko« tudi na graški deželni hiši.¹ Pri restavriranju zamenja srebrno polje ščita zeleno. Kdaj in zakaj dobi grb rumeno zvezdo, ni znano.